

TÜRKİYE'DE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME ÇALIŞMALARININ GELİŞMESİ

Dr. Mustafa ERGÜN (*)

Ön tarihçe - Mektep ve medrese «öğretmen»lerinin yetiştirilmesi

Türk eğitim tarihinde örgün eğitim çalışması yapan ilk öğretmen tipleri sıbyan mekteplerinde öğretim yapan «muallim»ler ve medreselerde öğretim yapan «müdürris»lerdir. Muallimleri ve müdürrisleri yetiştiren medrese sistemidir; ancak alt düzeydeki medreseler genelde imam ve muallimleri yetiştirirken yüksek düzeydeki medreseler müdürrisleri yetiştiriyordu. Müdürrisler ayrıca yaptıkları hizmete göre 20'li medreselerden 30'lu, 40'lu, 50'li ve 60'lu medreselere doğru terfi ediyorlardı.

Muallimlerin yardımcıları «kalfa» veya «halife» unvanını taşıyan, genelde medrese sistemi dışında yetişmiş kimseler iken; müdürrislerin yardımcıları olan «muid»ler, medrese öğrencilerinin en zekileri arasından seçiliyordu. Medreselerde bazı uzmanlık dersleri için gerekli olan öğretim elemanları da gene medreselerde veya Dârü'l-Hâdis, Dârü'l-Kurra gibi kurumlarda yetişiyordu.

Mektep ve medrese «öğretmen»lerinin genel karakteristikleri olarak da şunlar tespit edilebilir : bunlar sadece dinî bilimler alanında uzman idiler ve yaptıkları eğitim de genelde din eğitimi idi. Mekteplerde ezberletmeye, medreselerde not tuturmaya, eski kitapları şerh etmeye dayanan bir öğretim vardı; bunların dışında belirgin bir öğretim metodu yoktu. Mekteplerde genelde dayak ve disiplin üzerine bir eğitim olmasına karşın medreselerde saygıya dayalı, ders geçme sisteminin uygulandığı bir öğretim vardı.

(*) İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Yeni bir okul ve öğretmen tipine ihtiyaç duyulması

Mektep-medrese şeklindeki okul kuruluş sistemi Osmanlı Devleti'ne Selçuklulardan ve beyliklerden kalmıştı. Osmanlı Devleti de kuruluş ve yükseliş dönemlerinde bu sistemi geliştirdi ve yüceltti.

Ancak 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra başlayan Osmanlının Batılılaşma ve modernleşme çabalarında önce askerî alanda, 19. yüzyılın ortalarından itibaren de sivil alanda yeni okullara ihtiyaç duyuldu. Askerî okullarda öğretmen ihtiyacının önemli bir kısmı yabancı uzmanlarla karşılanırken, sivil okullarda hemen yeni öğretmenlere ihtiyaç duyulmuştu. Çünkü yeni okullar Fransız örneğine göre bakanlıklar şeklinde örgütlenen yeni devlet sistemine memur yetiştirmeyi amaçlıyordu. Yeni okul sistemi, medrese sisteminden ayrı bir fonksiyonu yerine getirmek durumundaydı. Bunu gerçekleştirebilmesi için de yeni ders programına ve müfredata göre, yeni bir eğitim teknolojisi ile öğrenci yetiştirecek öğretmenlere ihtiyaç vardı. Bunu yetiştirecek bir yüksekokul ve üniversite sistemi olmadığı için, Osmanlı daha 1848'den itibaren kendi öğretmen yetiştirme sistemini kurmak zorunda kalmıştı.

Başlangıçta Osmanlı öğretmen yetiştirme politikasının amacı yeni bir öğretmen tipi yaratmak, bunun vasıtasıyla yeni okul sisteminin medrese karşısında tutunmasını sağlamaktı. Yeni okulların sayısı sınırlı olduğu için öğretmen sayısı bir problem olmuyordu. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Batı örneğine göre kurulmuş Osmanlı okullarının çeşidi ve sayısı hızla artmaya başladı. 1869 yönetmeliği Osmanlı sivil okul kuruluş sistemini yeniden kurmayı amaçlıyordu ve bu sistemin öğretmen ihtiyacını karşılamak için de 1870'de Kız Öğretmen Okulu («Dârü'l-muallimat») 1877'de Büyük Dârülmuallimin denilen ve idadi, âli kısımları da bulunan öğretmen okulu açılmıştı. Ancak bunlar uzun ömürlü olamamış, gerek açılıp kapanmalarıyla gerek ders programlarında sık sık yapılan değişiklikler yüzünden sistemli bir çalışmaya geçememişti.

Yalnız 1870'ten sonra öğretmen okullarına öğretim metodları ve diğer bazı eğitimbilim derslerinin konduğu, uygulama okulu çalışmalarına başlandığı görülmektedir.

Gene 1880'lerden sonra öğretmen yetiştirme kurumlarının taşraya da yayılmaya başladığı, hem de bunların sayısının kısa sürede arttığını görüyoruz. Artık Osmanlı Devletinde eğitimin değeri anla-

şılmaya başlanmış ve ülkenin her tarafına hızla okul kurma gereği ortaya çıkmıştır. Tabii ki bunda, müslüman olmayan Osmanlı vatandaşlarının kendi okullarını kurması, müslüman halkın çocuklarının genel bir cehalet içinde kalması ve bir kısım müslüman çocuğunun da yabancı devletlerin açtığı ve misyonerlerin yönettiği okullara gitmesi önemli bir etken olmuştur. Bu faktörler, Osmanlıya, eğitimi kısa sürede bütün vatan sathına yaymak gereğini ihtar etmiştir.

Devletin elindeki imkânlarla göre bu, hızla gerçekleştirilmeye başlandı ve kısmî bir barış dönemi olan 2. Abdülhamit zamanında da bu yolda önemli mesafeler alındı. Öyle ki 20. yüzyıl başlarına doğru «Şu okullar olmasaydı Maarif Nezaretini ne güzel idare ederdim» diyen eğitim bakanları çıkacaktı.

2. Meşrutiyet yıllarında ülkede 70 bin öğretmene ihtiyaç duyulduğu tahmin ediliyor ve bu kadar öğretmenin karşılanması eğitim bakanlığının ana görevi haline getiriliyordu. Öğretmen açığı 1950'lere kadar Türk öğretmen yetiştirme politikasının ana motifi olmuştur. Öte yandan gene 2. Meşrutiyet yıllarında Sâti Bey'in önderliğinde ve İstanbul Dârümuallimininde kaliteli öğretmen veya başka bir deyişle «öğretmen yetiştiren öğretmen» hazırlama çalışmaları yapılmış ve başarılı sonuçlar da alınmıştır.

Cumhuriyetin ilk 30 yılı; öğretmen açığının kapatılması çalışmaları

Türkiye'de 1914'lerden itibaren köyler için kısa süreli okullar ve ayrı öğretmenler yetiştirme fikirleri ortaya atılmıştı. Osmanlı Öğretmen okulları genelde şehir ve büyük kasabalarda bulunan ilkokullara öğretmen yetiştiriyordu; köyler söz konusu olduğunda da aşağı yukarı 40 bin öğretmen gerekiyordu. Bunların 100'er 200'er mezunla kapatılamayacağı açıktı. Bu nedenle köy ilkokullarının öğretim süresi 3 yıl kabul edilerek 1926'da Köy Öğretmen okulları kurulmuştu; ancak bunlar verimli çalışma yapamadığından 1932'de kapatıldı ve köy öğretmeni yetiştirmek için yeni modeller aranmaya başlandı.

1934'ten itibaren, 19. yüzyılda Prusya'da denenilen bir yönetimin Türkiye'de de uygulanması fikirleri ileri sürüldü : askerde eğitilen erlerden, köylerine döndüklerinde öğretmen olarak faydalanmak! Bunun uygulanmasına da 1936 yılında Eğitim Kursu olarak başlandı; askerliğini tamamlayan 80 genç 8 aylık bir eğitim kur-

suna alındı. Öğretmen yetiştirme işi, daha sonraki yıllarda da başarıyla sürdürüldü ve 1946'ya kadar 8675 öğretmen yetiştirildi.

Öğretmen küçük köyler için yetiştiriliyordu. Büyük köylere öğretmen yetiştirmek için de 1937'den itibaren Köy Eğitim Yurtları açıldı. Bunlar daha sonra Köy Enstitüleri adını aldılar ve 2. Dünya Savaşı sonuna kadar kendi alanında başarılı ama politik olarak bugün bile tartışmaları devam eden bir çalışma yaptılar. Değişik bir öğretmen yetiştirme tekniğiyle çok yönlü olarak yetiştirilen Enstitüsü öğrencileri, mezun olduktan sonra da köylerde çok yönlü bir çalışma yapacaklardı.

Ancak 1947'den itibaren bu okulların ders ve müfredat programları değiştirildi, mezunların yapacakları işler yeniden düzenlendi ve 1953 yılında İlköğretmen Okulları haline dönüştürüldü.

1947'lerden itibaren, sayının yanı sıra öğretmen yetiştirecek ders programının üzerinde de hassasiyetle durulmaya başlandığını görüyoruz. 1953 yılında toplanan 5. Milli Eğitim Şûrasının en önemli konusunu İlköğretmen okullarının ders programları teşkil etmişti. Bu süre çalışmaları ve yabancı uzman Prof. Roben J. Mearke'nin verdiği rapor doğrultusunda 1954'ten itibaren 3 ve 6 yıllık ilköğretmen okulları teşkilâtı kuruldu. Ancak bu okullar zamanında da esas mesele, öğretmen açığının halâ kapatılamamasıydı. Kısa sürede bu okulların sayısı 80'e, öğrenci sayısı 54 bine çıkartılmasına rağmen Türkiye'de eğitimcileri korkutan bir öğretmen açığı devam ediyordu.

27 Mayıs İhtilâli'nden sonra öğretmen açığının kapatılması için gene silâhli kuvvetler devreye girmiş, yeni çıkartılan Yedek Subay Adayı Öğretmenler Kanunu'na göre 22.452 yedek subay adayı Millî Eğitim Bakanlığının emrinde öğretmen olarak çalıştırılmıştır.

Öğretmen yetiştirme Millî Eğitim Bakanlığını hâlâ en çok meşgul eden konulardan biri olduğu için, 1957 yılında, her kademedeki öğretmen yetiştirme kurumlarını yönetecek, koordine edecek bir Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

İlkokul öğretmeni yetiştiren eğitim kurumlarının öğretim sürelerinin zaman içinde sürekli yükseltildiğini görüyoruz. Osmanlı Öğretmen Okullarından Dârülmuallimîn-i Rüşdî 3 yıl, Dârülmuallimat 3 yıl, 2. Meşrutiyet döneminde Dârülmuallimîn-i İbtidaiyenin 2 yıllık hazırlık sınıfı üzerine erkeklerde 4, kızlarda 5 yıla çıkartıldığını görüyoruz. Cumhuriyet başlarında (1924) öğretmen okullarının öğretim

süresi 5 yıl idi, 1932 yılında 6 yıla çıkartılmıştır. 1972 yılında ise İlköğretmen okullarının öğretim süresi 7 yıla çıkartılmıştır.

İlkokul üzerine kurulu 7 yıllık ve ortaokul üzerine kurulu 4 yıllık ilköğretmen okulları, son dönemlerinde 89'a kadar çıkmıştı. Buralarda yıllık 60 bin civarındaki öğrenciden, gene ortalama 17 bin civarında mezun veriliyordu. Bu, ilköğretim düzeyindeki öğretmen açığını önemli ölçüde ortadan kaldırmış, diğer öğretim kademelerindeki gelişmeye paralel olarak da işin kalite yönünü gündeme getirmeye başlamıştır.

Ortaokul ve Liselerde öğretmen yetiştirme çalışmaları

Orta dereceli okullara öğretmen yetiştirmek üzere bir Yüksek Öğretmen Okulu kurulması daha 1868 Yönetmeliğinde belirlenmiş ve 1892'den itibaren sürekli bir Yüksek Öğretmen Okulu (Dârümuallimîn-i Âliye) kurulmuştu. Ancak 2. Meşrutiyetten itibaren yüksek öğretmen okulu öğrencilerinin üniversitede okuyup okumamaları ve ne kadar süre okumaları gerektiği hep tartışma konusu oldu. Cumhuriyetten sonra da bu okulun Üniversiteye bağlanması bir çok karışıklıklara neden oldu; ama 1924'den itibaren «Yüksek Muallim Mektebi» adını alarak çalışmalarına devam etti. İstanbul'daki bu okula daha sonraki yıllarda Ankara ve İzmir Yüksek Öğretmen Okulları da eklenmiş ve bunlar da buldukları yerlerdeki Üniversitelerle işbirliği halinde lise ve dengi okulların öğretmen ihtiyacını karşılamışlardır.

Ortaokulların öğretmen ihtiyacı ise uzun süre, 1926'da Konya'da kurulan 1927 yılından itibaren de Ankara'ya getirilip «Gazi Orta Muallim Mektebi» adını alan okulla karşılanmaya çalışıldı. Bu okul başlangıçta sadece Eğitim Bilimleri Bölümünü içerirken daha sonra çeşitli bilimlerle resim, müzik, beden eğitimi gibi dalların da bölümleri eklenmiştir.

1942'de kurulan Yüksek Köy Enstitüsü'nün kapatılmasından sonra bu kurumun görevleri de Gazi Orta Öğretmen Okulu'na verilmiş, ancak yeni ihtiyaçları karşılamak için 1946 yılından itibaren «Eğitim Enstitüsü» adlı yeni bir öğretmen okulu tipi açılmaya başlanmıştır. Bu enstitüler zamanla hem sayı olarak hem bölümlenme olarak çok gelişmiş ve 17 Eğitim Enstitüsü, ülkenin ortaokul öğretmeni ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

1974 sonrasında yeni model arayışları

1973 tarihinde çıkartılan Millî Eğitim Temel Kanunu'nun ilköğretimi 8 yıla çıkarma ve buna uygun öğretmen yetiştirme istekleri, öte yandan 1974 ve daha sonraki yılların siyasî gelişmeleri, Türkiye'nin öğretmen yetiştirmesinde önemli değişikliklere neden oldu.

Altı veya yedi yıllık ilköğretmen okullarının, 8 yıla çıkartılmış bir temel eğitimin kaliteli öğretmen isteğini, dallara göre uzmanlaşmış öğretmen ihtiyacını karşılayamayacağı düşünüldü ve eski ilköğretmen okulları «öğretmen lisesi» adıyla bir genel öğretim lisesi haline getirilerek temel eğitimin 1. kademesine öğretmen yetiştirmek için 2, ortaokul ve dengi okullarla sözümona ilköğretmen okullarına öğretmen ve araştırmacı yetiştirmek için de 3 yıllık Eğitim Enstitüleri kuruldu.

2 yıllık Eğitim Enstitüleri genelde ilkokul sınıf öğretmeni yetiştirdiği için öğretmen okullarından dönüştürülerek kuruluyordu ve sayıları da kısa sürede 50'yi aştı.

Aralarında Ankara Gazi, İstanbul Atatürk, İzmir Buca, Balıkesir Necati Eğitim Enstitüleri bulunan 3 yıllık Eğitim Enstitüleri de kısa sürede arttırıldı.

Eğitim Enstitülerindeki bu artış biraz eski öğretmen okulları tesisatı üzerine kurulduğu için açılması kolay olduğundan, biraz da siyasî öğretmen yetiştirerek politik hayattaki etkinlikleri arttırma çabalarından oldu. Ama bunun sonunda kaliteli bir öğretmen kadrosu, yeterli kontrol sağlanamadığı için ve en önemlisi de ideolojik propagandalar yüzünden bu okullardaki öğretim sathileşti ve hızlandı. Sonunda bu okullar öylesine karışık bir durum ortaya çıktılar ki 1980'lere gelindiğinde Millî Eğitim Bakanlığı'nın en büyük problemini teşkil ediyorlardı.

Tabii bu arada, 1970'lerden sonra ideolojik çekişmelerin merkezi olmaya başlayan, dış müdahalelerle yapısı değiştirilen Yüksek Öğretmen Okulları da kapatıldı. 1978'de üç yıllık Eğitim Enstitülerine Yüksek Öğretmen Okulu adının verilmesi pek tutmadı.

Bir çok olumsuz değerlendirmelere rağmen 1974 değişiklikleri; Türkiye'de öğretmen ihtiyacının sayısal yönünün azalıp kalite yönünün belirlemeye başladığı, eski öğretmen yetiştirme sisteminin yeni düzenlemelere kolayca cevap veremediği ve yeni modellerin arandığı bir durumu yansıtıyordu.

1982 - Öğretmen yetiştirme Kurulu'na ve Üniversitelere devredilmesi

1981 tarihindeki Türk yükseköğretim reformu, son yılların en büyük reformudur ve pek çok alanı etkilediği gibi öğretmen yetiştirmeyi de alabildiğine etkilemiştir.

1982 tarihinden itibaren, 1981'de sayıları 17'ye indirilen iki yıllık Eğitim Enstitüleri Eğitim Yüksek Okulları, 3 yıllık Eğitim Enstitüleri de 4 yıla çıkartılarak ve «Eğitim Fakülteleri» adıyla Üniversitelere bağlandılar. Ayrıca 1930'lardan beri Türkiye'nin teknik öğretmen ihtiyacını karşılayan Teknik ve Sanat Yüksek Öğretmen Okulları da Teknik Eğitim Fakülteleri haline getirildi.

Şimdi berraklaşmış olan bu duruma topluca baktığımızda, Türkiye'nin bugünkü öğretmen yetiştirme sistemi şu şekildedir.

1. Eğitim Fakülteleri : Reform öncesinde sayıları 10'u bulan yüksek öğretmen okulları ile eskiden üniversitelerin bünyesindeki eğitim bilimleri bölümleri etrafında teşekkül etmiş 17 Eğitim Fakültesi bulunmaktadır. Bunların içinde Ankara Üniversitesi'nin Eğitim Bilimleri Fakültesi ile Hacettepe, Gazi ve İnönü Üniversitelerinin Eğitim Bilimleri Bölümleri, diğer Fakültelerde ise dekanlığa bağlı eğitim bilimci öğretim elemanları burada yetişen öğretmen adaylarına öğretmenlik meslek bilgisi dersleri vermektedirler.

2. Teknik Eğitim Fakülteleri : Ankara, İstanbul ve Elazığ'da olmak üzere üç tanedir ve Yüksek Teknik Öğretmen Okulları, Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okullarının görevini yapmakta, liselere sanat öğretmenleri yetiştirmektedirler.

3. Meslekî Eğitim Fakültesi : Ankara Gazi Üniversitesine bağlı bu Fakülte Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ile Turizm ve Ticaret Yüksek Öğretmen Okulunun birleştirilmesiyle kurulmuş; bayan sanat öğretmenleri yetiştirmektedir.

4. Eğitim Yüksek Okulları üç tiptir. Birinci tip eski iki yıllık eğitim enstitüleridir ve ilkokullara sınıf öğretmeni yetiştirmektedir. Şu anda bu örnekte çalışan 23 yüksek okul vardır. İkinci tip, Sanat Eğitimi Yüksekokullarıdır. Ankara ve İzmir'deki bu okullar eski Sanat Eğitimi Yüksek Öğretmen Okullarının görevini yapmaktadır. Üçüncüsü de, Kız Sanat Eğitimi Yüksek Okulları'dır. Bunlar da Ankara ve Konya'daki Kız Sanat Yüksek Öğretmen Okullarının Üniversiteler içinde organize edilmeleriyle kurulmuşlardır.

Bunların dışında, hâlâ bazı Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerine çeşitli üniversiteler sertifika programları düzenleyerek öğretmenlik özellikleri ve bilgileri kazandırmaya çalışmaktadırlar.

SONUÇ

Türkiye'de öğretmen yetiştirme meselesi 1974-1982 arasındaki kriz döneminden sonra «öğretmenliğin üniversiteleşmesi» diyebileceğimiz yeni bir safhaya gelmiştir. Bu safha öğretmen yetiştirmede artık kaliteye önem verilmeye başlandığının işaretidir.

Ancak öğretmen yetiştirme kurumlarını üniversiteye devreden ve Yükseköğretim Kurulu ile uyumlu bir çalışma yapması beklenen Millî Eğitim Bakanlığı, yeni duruma kolayca intibak edememiştir. Öğretmen yetiştirme konusunda Üniversiteler ile öğretmenlerin işvereni durumundaki Bakanlık arasında koordinasyon eksikliği vardır. Millî Eğitim Bakanlığı, âdeta YÖK'ün öğretmen yetiştirme sistemini tanımamakta, bütün üniversite mezunlarını öğretmen sınavına almakta, kazananları kendi öğretmen yetiştirme merkezlerinde öğretmenlik meslek eğitiminden geçirmeyi amaçlamaktadır. Bu bunalımın ve iletişim kopukluğunun bir an önce giderilmesi gerekmektedir.

Öte yandan, Millî Eğitim Bakanlığı'nın «öğretmen açığının kapatıldığı ve fazla bir öğretmen ihtiyacının olmadığı» şeklindeki değerlendirmesi de yanlıştır. Türkiye'nin okul ve öğretmen ihtiyacı 25-30 kişilik sınıflara göre hesaplanmalıdır. Şu anda 70-80 öğrenciyi bir sınıfa doldurup buraya bir öğretmen görevlendirmekle öğretmen açığı kapatılmış sayılamaz.

KAYNAKLAR

1. Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi, (Başlangıçtan 1985'e)* Ankara : Eğitim Bilimleri Fakültesi Yay. 1985. 2. baskı.
2. Akyüz, Yahya, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*. Ankara 1978
3. Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi* Ankara : D.T.C. Fakültesi yay. 1982
4. Kabahasanoğlu, Vahap, *Eğitim Enstitüleri*. İstanbul : Toker yay. 1976

5. Kaptan, Saim, **Türkiye'de Yükseköğretim Reformu ve İnsangücü Potansiyeli**. Ankara : DPT yay. 1986
6. Koçer, Hasan Ali, **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)**. Ankara : Yargıçoğlu Mat. t.y.
7. Öğretmen Dergisi, **Köy Enstitüleri ve Köy Öğretmeni** Ankara : Güney Mat. 1950
8. Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü, **1972-73 Yılı** Ankara/Şereflikoçhisar 1973
9. Öymen, H. Raşit, **Köy Enstitüleri Kuruluşlarının Tarihi Gelişimi**. Eğitim Hareketleri, 278-79, 1978. S. 27-32